

М. Шаповал.

З книги
М-ти Ю. Шаповала
№ 2123.

Завдання української еміграції.

I.

Пишучи раніш про відношення української еміграції до України («Еміграція і Україна»), я спинявся головню на характеристики негативних політичних-моральних рис нашої еміграції: картина доволі сумна. Одначе для тих частин еміграції, що мають певну дозу активности, здібностей, надійности, — треба ще начеркнути хоч в загальних зарисах позитивну програму її праці.

Бо скільки-б не було темноти, лінивства, нездібности, моральної тупости у великому натовпі людей — завжди знайдуться і їх антиподи: чесні, творчі, активні елементи, що в своїй поведінці і праці, в своєму рухові створюють нові політичні, культурні і господарські вартости. Вони несуть з собою рух і бадьорість, працю і творчість, а це все єдино і стає підставою і показником поступу.

Українська еміграція має і такі елементи, може навіть більше в потенції, ніж у виявленні, а тому українську еміграцію треба вважати здатною до здійснення завдань навіть великої ваги.

Я не поділяю думок остаркуватих песимістів, що, бажаючи бути мудрими, безнадійно махають руками на всю еміграцію (окріч зебе!) і недвозначно радять їй — спускатися на дно. Самі замикаються в своїх ракишпелках, проводять нудно сірі, безплідні дні, боячись виходити на вулицю, на світло денне, а як що й виходять, то з однією метсю — пополювати за підставою для екзистенції: за посадою, на якій сидять мертво, не творче, пасивно, бризкаючи навколо слиною свого безплідного скептицизму, або за стипендією, яку здобувається во ім'я «національної ваги» нашого народу — для ведення жвачного життя, а не для творчої праці.

Найбільша активність таких елементів виявляється тільки в отруююванні повітря і зоологічній гавотні та під'данні свого ближнього. Люде без мети — люде без методів. Вони не мають тактики в області громадського життя, в забезпечуванні колективного буття: вони інди-

відуалісти, а це веде логічно і невпинно до реакціонерства в громадському житті і паразитизму в формі існування. З цього логічно повстає і аморальність в їх «філософії» і очевидна неморальність в житті і поступованні. Вони сміються з таких річей, як честь, чесність, справедливість, гуманітет, демократія, соціалізм навіть тоді, коли носять машкару цих вартостей на собі. Під машкарою ж ховається їх справжнє зоологічне перехняблене від скепсису, злоти, нудьги і заздности обличчя... отруєних власною слиною.

Не їм здійснювати якісь колективні (а це значить і національні, політичні, культурні і инш.) завдання і не їм я маю на увазі тоді, коли кажу про здійснення якихось завдань.

Коли український народ встутив у боротьбу за своє визволення, то цим самим він утворив новий антагонізм в тій суцільній системі, в якій існує досі. Доки раб покірно виконує свої обов'язки що-до пана, то між ними антагонізму нема, а через те нема й боротьби і так звязаного з нею риску поразки, як і надії на визволення. Нема й свідомости свого рабського становища. А коли з'явилась *свідомість* свого рабства, тоді неминуче логічно, просто фатально настає боротьба, метою кстрої є повне усунення антагонізму. І ця боротьба страшна: перш над усе вона порушує внутрішній спокій, розбиває всяку рівновагу, заграчує навіть здібність до оцінки реальних обставин і вигід що-денного життя.

Усвідомлений антагонізм є негацією дійсности і навпаки: спонукою до створення нової дійсности. Його фатальне значіння в тім, що усвідомлений антагонізм *не можна забути*: що-дня, що-хвилини встають перед очима різноликі виявлення антагонізму, різні факти, що примушують розуміти ситуацію, як грубо-нелогічну, як грубо-несправедливу, безправну і, філософськи беручи, не корисну для життя. Свідомість має непереможне стремління до навернення логічної і моральної рівноваги, до внутрішнього заспокоєння. Гарячкове шукання рівноваги реалізується в *боротьбі*, у виявленні волі — а це соціологічно значить: в організації, в пропаганді, в агітації, в колективному діянні, у взаємочинности.

Люде з загостреною свідомістю антагонізму обов'язково колективисти, прихильники методу гуртової поведінки, гуртової боротьби. Вони не протиставляють себе егоцентрично цілому світові, але стремляться злитися з ними в новій гармонії, що настане після усунення антагонізму і логічних суперечностей. І нема ніякої змоги спинити діяльність таких людей, опріч *сили* і її рефлексу — *страху*, залякування. Тому в політичному житті так часто користуються методами демонстрації і приложення сили: чи в формі «авторитету», чи в формі «більшости голосів», чи «репресій» — ізоляції і голого насильства, мотивованого етикою і правом, а иноді й немотивованого.

Ми часто бачимо приклади навколо себе: люде змінюють свої переконання (відмовляються від своєї дотеперішньої *свідомости*) не так часто через економічні причини, чи нову логічну аргументацію, як через *страх*: українці-реакціонери, що смертельно ненавидять соціалізм в його уміркованих формах, легенько під впливом страху стають прихильниками большевиків чи большевиками, а соціалісти («свідомі і переконані») під впливом того-ж фактора роблять таку саму еволюцію в 24 години. Ви

ніколи-б не повірили, будши на Україні, що такі Х, У, Z можуть стати коли небудь соціялістами під час урядування українського соціялістичного уряду, що не користувався терором (прикладів багато: А. Ніковський вів запеклу кампанію проти уряду Центральної Ради за його соціялістичність, «експерименти», покликаючись на «закони» життя. Закони життя проповідували і Порш, і Грушевський, Остапенко, октябрист чи кадет Багалій і тисячі інших «фанатиків» і ненависників демократичного соціялізму, а дивіться, як вони тепер говорять про «Єдину правду»: «пролетаріят», «Маркс», «марксієвський метод в театрі» і т. д.!) — ні, вони тоді були запеклими ворогами українських соціялістів, але тепер стали большевицькими попихачами — дуже багато цих метаморфоз і всі вони стались під впливом чисто біологічного почуття страху.

Одначе, що можливо для одиниць, навіть для гуртків — те неможливо для великих мас, для населення. Основний антагонізм воно не може *забути*: змінюючи форми боротьби за рівновагу, за логічне, моральне і суспільне оправдання нових відносин, маси ніколи не перестають стремитися до своєї мети — усунення усвідомленого антагонізму, котрий в їх уяві що-хвилини заогнюється противником і вимагає вирівнання.

І завжде знайдуться елементи, що цей антагонізм відчують найгостріше, найдошкульніше, а тому активно включаються в боротьбу. Вони не зважають на впавших в нерівній боротьбі їхніх попередників, навпаки — в їх жертвах черпають надхнення, моральне оправдання, навіть аргументи для нового підйому, нових жертв. Поразки одних не стають перешкодою для включення в боротьбу других. Боротьба проводиться з покоління в покоління то затихаючи, то спалахуючи яскравим блиском і осіяючи провідників й героїв і мучеників її.

Чи український нарід, як *національність*, усвідомив антагонізм з сусідніми народами і чи може примиритись з своїм підневільним становищем взагалі або хоч би під натиском терору і біологічного рефлексу — страху? Відповідь ясна: антагонізм цей усвідомлено в дуже широких масах, боротьба є неминучим наслідком його; незалежно від фаз поразок і часткових перемог нація йде і йтиме до логічного завершення своєї боротьби, до усунення міжнародного антагонізму, щоб-то до свого політичного визволення, до створення *свої* державности.

Щирець національного антагонізму полягає в боротьбі за суверенітет, за владу: не примирення з противником, не поліпшення його методів, його панування, а цілковите усунення його! В боротьбі за владу компроміс не може ніколи стати метою — він буває, як що буває, тільки тимчасовим засобом до нового скупчення сил чи їх перегрупування, реорганізації. Два суверенітети ніколи не вміщаються на одній площі.

Тому боротьба Українського народу за визволення не може скінчитися вічним компромісом: це не природня річ. Будуть поразки, проволікатиметься час, будуть перемир'я, але мир з противником остаточно може прийти тільки після передачі ним влади, після здійснення права суверенітету українським народом на своїй землі. І скільки-б не було слабодухих, скільки не було-б зрадників, який би не був упадок духу і запанування малодушія навіть у цілих груп, класів, гуртків, великих та дрібних одиниць — національний антагонізм є вічним джерелом, з

якого напиваються чаром творчости все нові й нові активні елементи, що підхоплюють випадаючу зброю з ослабших рук своїх попередників (бувших чи сучасних) і продовжують боротьбу.

Ця боротьба займає кілька поколінь і кладе свою печать на час, цим створюючи окрему епоху, цим даючи невиразному часові своє окреме обличчя, свої прикмети, цеб-то творять *історію свого народу*. Національне визволення і впливаюча з цього боротьба є *історичним завданням українського народу*, цеб-то це таке завдання, котре не може бути нездійснене! Ні логічними аргументами, ні відмовою від боротьби, ні зрадою, ні примиренням з противником його не можна зняти з порядку історичного дня. Історичне завдання є таке, що мусить бути здійснене: неминуче, фатальне, імперативне.

Це історичне завдання в короткій формулі звучить: *створити українську державність на соборній землі нашої суверенною волею українського народу*. Це є завдання всіх і кожного українця. Хто хоче державности — той не може ухилитись від боротьби за неї, від праці для неї. Це завдання є завданням національного колективу тому, бо це *res publica*, справа громадська. І всі, що стоять за державність, як справу громадську, як *res publica*, — повинні боротьбу провадити. Тільки дві категорії людей не обов'язані боротись за спільну державність: перша — *монархісти*, бо їх спосіб думання виключає колективізм через признання всіх людей гіршими за одного — монарха, який і хай чудотворно бореться за державу, як чудотворно має нею керувати; друга — *зрадники*, котрі просто зраджують всякий колективний інтерес народу, відмовляються йому служити і підпорядковуватись, служачи своїм особистим інтересам, як найвищим і самодовліючим. Всі-ж інші громадяне, в стані громадської зрілості і психофізичної здатности, обов'язані боротьбу продовжувати во ім'я *res publica*, як однаково необхідної для їх речі.

Тому і еміграція, як частина свого народу, повинна, відповідно умовам свого існування, служити Україні і працювати для наближення і здійснення її історичного завдання. Наш народ, усвідомивши свій національний антагонізм з гнобителями, боротьбу веде і вести мусить? Мусить. Тому *мусить* і еміграція.

Що-ж має еміграція робити? Чи є така функція в нашій боротьбі, котру треба виконувати спеціально, самостійно *за кордоном*, функція, без виконання якої не може бути здійснене в закінченій формі наше історичне завдання, чи такої функції нема? Коли такої функції нема, то і еміграція не може мати історичної ролі, не може приймати участі в історичній роботі. При такому стані річей еміграцію доводилось-би трактувати, як плід патологічний, як вигнанців з рідного краю, зрештою — як людей, на голову котрих впало спеціальне *нещастя* — вигнання на еміграцію. В таких умовах еміграція була-б тільки нещастям, котре треба найшвидче ліквідувати і забути: для емігрантів не було-б в такому разі жадного іншого завдання, як жадної іншої позитивної програми, як тільки *повертатись до-дому*.

Чи справді так? Державна суверенність здійснюється на *двох основах*: виявляється в суб'єкті (в народі і його державі) і визнається та підтримується іншими суверенними волями — іншими народами і їх дер-

жавами. Існування без признання і взаємочинности з міжнародним світом є неможливе навіть для большевиків, що живуть в майже автаркічній (самовистачальній) господарській і культурній області. Суверенітет сам по собі, тільки в образі його суб'єкта — носія, народу, не існує: він є функцією національної і міжнародньої волі.

Організувати державу, суверенність народу можна при умові забезпечення взаємочинности національної волі з міжнародньою.

Ми це всі знаємо: наша поразка спричинена, в кінці кінців, не нами, а тим, що ми не мали *підмоги* не то що в свій час, а взагалі не мали підмоги, якою є міжнародне *признання* і його наслідки — підмога моральна, політична, матеріальна. Хоч-би й скинули окупантів одним махом і прокламували-б суверенітет, організували-б уряд, і т. п., то не втримались-би, коли-б нас не визнав протягом довшого часу зовнішній, міжнародній світ — від противників-сусідів аж до дальших політично-державних сил. Абсолютної самостійности нема навіть у великих, культурних і незалежних народів, не кажучи про малі або слабкі народи.

Боротись за визволення і організувати державність — задача всього народу, котрий повинен здійснити і *визволення* і *признання* своїми силами. Хто-ж працюватиме для цього? Народ? Це абстракція: працювати повинен кожний з нас, бо всі ми разом народ, і кожний з нас є частиною народу. Навіть незалежні народи, маючи свою державу, тримають за кордоном величезну армію посольств, консулатів, агентур постійно і висилаючи учених, артистів, політиків, молодіж періодично, і все для однієї мети: скріплювати признання свого сувереніту і своїх інтересів. Держава може існувати тільки при умові утримання в міжнародній просторі цілої армії репрезентантів і пропагандистів свого суверенітету і свого інтересу. Ця армія є апаратом, що виконує для свого народу важну задачу: служити зв'язком з світовою системою взаємочинности народів в області політичній, господарській і культурній.

А хто цю задачу, цю необхідну в існуванні народу функцію, виконує для українського народу: поневоленого народу, якому забито рот чопом, якому скручено назад руки, закуто ноги? Його послі, консулі, аташе, секретарі, журналісти, агенти? Його пресові і телеграфні агентства? Його тисячі громадян — учених, промисловців, торговців, молодіжи, що весь час циркулюють через кордони сюди й назад і зв'язують життя свого народу з життям людського всесвіту? Ні, цього наш народ *не має*, а має лишень *еміграцію*. Хто-ж виконає історичну службу українського народу за кордоном? Або *еміграція*, або, при теперішніх обставинах, *ніхто*.

Большевістія зробила Союз, який виконує через хмари своїх місій і торгових представництв (по кілька сот душ кожне!) за кордоном задачу дуже важну: пропагує благоденствіє в ССРСР і *мовчання* України. Її нема, вона нічим не страждає, вона всім задоволена, вона нічого не домагається, як тільки ще тіснішого злиття з «коренной Россією». А хто спростовує цю клевету, що отрутну російську пропаганду свого панування? Може російська еміграція, опозиційна до свого большевицького уряду? Ні, навпаки. Клевету не спростовує ані закутий український народ, ані російська еміграція, взагалі ніхто, опріч *української еміграції*. Так само і Польща

робить і Румунія. Вони скріплюють свій суверенітет, щоб-то право панування над українським народом шляхом тисячероті пропаганди, підкріпленої державними актами, дипломатією, пресою і т. д., а чим відговідає на це український народ? Тільки фактом існування еміграції і деякою працею її, щоб-то тих елементів з еміграції, що *працюють*.

Одніміть еміграцію від українського народу, як не тільки необхідна взаємочинність українців з чужинцями припиниться — замовкне само слово «Україна» в Європі його ніхто не чутиме і про існування в світі великого поневоленого народу та його страждання не знатиме, його справедливих вимог що до визволення не визнаватиме.

Не визнаватиме, бо про їх взагалі не знатиме. Коли-б еміграції у нас не було, то її треба було-б створити. Бо без підготовки міжнародного світу до визнання України, не буде того визнання, коли вона вирветься з кайданів неволі. Хтось має цю історичну функцію включення України в міжнародну свідомість зробити: Україна, включена в міжнародну свідомість, буде включена і в міжнародне право. В міжнародне-ж право вона не буде включена взагалі, коли не буде включена *попереду* в свідомість. Ми це бачили і пережили всі: Українська Республіка була фактом у нас і *фікцією* в Європі, а через те не сталось признання, навпаки: Європа всім нашим, признаним нею ворогам, дала зброю проти нас і ми були розбиті.

Тому я й кажу, що еміграція має виконати велику історичну задачу: підготувати європейську свідомість для включення України в міжнародне право тоді, коли на нашій землі постане наша Республіка.

Не виконає цього завдання ця еміграція — Україна мусить все-таки вислати потім *другу*, бо без виконання цієї задачі не може бути нашої Республіки.

Справа ясна.

II.

Якими ж шляхами і засобами здійснювати наше історичне завдання?

Під час нашої озброєної боротьби українська дипломатія тероризувала соціалістичні наші уряди вимогою, щоб уряд проголошував такий правопорядок і такі політичні ідеали, котрі-б відповідали інтересам і поняттям Європи: парламентаризм, буржуазний суспільний устрій і смертельну боротьбу більшовізму, під яким дрібно-буржуазна інтелігенція наша розуміла і необхідні соціальні реформи в інтересах трудового люду. Соціалістичні партії, що на Трудовому Конгресі приймали «трудові ради», «земля без викупу», схилиючись перед *революційною стихією* має, почували себе кепсько: інстинкт реального розуміння обстановки і світогляд тягли їх до народу і його вимог, а дипломатія тягла до буржуазної Європи. Проголошуйте парламентаризм, то через два тижні Європа нас визнає, а коли ні, то ви загубите державу — кричала дипломатія. Соціалістичний уряд гнувся то в один, то в другий бік: то йшов за народом, скликав Трудовий Конгрес, одержував ліві закони і писав ліві декларації, то йшов на бік, щоб дати шлях кабінетові Остапенка, кабінетові «порозуміння з Антантою», згоджувався на вихід Винниченка з Директорії, то знов появлявся на сцену під впливом внутрішніх обставин, як Європа нічого

не давала. Ламались люде: з народом роблять революцію, а з Европою відмовляються від неї. Чому так? А тому, що соціяльна природа українського народу і соціяльна природа державної Європи *протилежні*: рушійна сила нашої революції (і сама нація) селяне, робітники і трудова, пролетарська інтелігенція, а в Європі керує і визнання дає *буржуазія*. Ця буржуазія не мала свого українського конформного контрагента — буржуазії, хоч замість неї виступав повний внутрішніх суперечностей *сурогат* — українська інтелігенція. Це не буржуазія, і щиро по-буржуазному себе вести не може, довірря викликати в справжньої буржуазії не може. Для справжньої буржуазії давай *справжню* буржуазію! Хоч наша пролетарська інтелігенція прикидалась буржуазією, навіть щиро і твердо хотіла нею бути, навіть переборщувала в своєму реакційному балаканні, але виглядала шарлатаном (і була ним в дійсности): у неї ж нема ні одного банку, ні одного заводу, ні якої фабрики, ні шахти, ні залізниці, ні землі, ні лісу — буквально нічогоїсенько, як не рахувати, що кілька душ були... видавцями кількох книжок і брошпор.

Европейська буржуазія добре знала, що перед нею шарлатан, у якого нема нічого за душею і який не визначався навіть середнім хистом, щоб одурити.

Люде, що в Європі не бували, що й мов і звичаїв Європи не знають, з примітивним апаратом думки, новаки, що не мають поняття про техніку європейської дипломатії і суспільної політики — не могли викликати довірря, хоч і як симулювали «буржуазію», а натомість в Європі говорила *справжня російська буржуазія*, що тут має колосальні ділові і політичні звязки, що на еміграції відкрила *десятки* банків, кілька що-денних газет, сотні підприємств: ніякої України нема, а є авантюристи, бандити, большевики, що конфіскували землю без викупу, що грабують, руйнують Росію, німецькі агенти і шпіони, підкуплені німцями пройдисвіти. Не дарма ж у Бірзулі вимагав полковник Фрейденберг усунення з Директорії Винниченка, як большевика, а Петлюри — як отамана бандитів. Європа в Одесі, Ясах, Бірзулі, навіть у Києві бачила всяку буржуазію, *тільки не українську, бо такої нема*. Інтелігентик, переодягнутий під поміщика (без землі) чи капіталіста (без капіталу) є шарлатан і таких в Європі пізнають, ще за тисячу кроків: ще він і рота не роззявив, а вже по манерах, мигах, походеньці розуміють все: видно пана по халявах...

Буржуазна Європа не могла признати тоді *селянсько-робочої* революційної України. Вона признала навіть Грузію, бо у неї є князі, поміщики, Вірменію, бо у неї торговельна буржуазія, Литву, Латвію, Естонію, Фінляндію, бо там є соціяльно-споріднені Європі групи поміщиків, капіталістів, є банки, підприємства і т. п. А що ж було в Україні з цього? Тільки *слова*, та й то брехливі: в Європі під буржуазію, а перед селянами і робочими — про соціяльну революцію і її здобутки! Дрібно-буржуазна опаргана дипломатія наша різала українську справу в Європі. Навіть графа Тишкевича, що репрезентував *соціалістичний* уряд перед клерикальними, свзітими і релігійними дамами, вислано та й це не допомогло: для соціалістичного уряду це був удар дома, перед масами, а в Європі удар по Україні в колах соціалістичних і навіть буржуазних: клерикальний граф представником соціалістичного уряду — що за комедія?

Бідний український уряд прокламував і парламентаризм і графа в Париж дав (а по сусідстві соціалістів!), он-як перед буржуазією упадав, а та йому не повірила, бо для буржуазії треба буржуазії. А цього як раз ми не можемо видумати, навіть «на-прокат» позичити. В Лондон жиди послали (таки «на-прокат» здобули), але й це не допомгло; маскарад з перодяганням не вдався: Україна своїм *буржуазію не має*, а тому яка рація буржуазній Європі визнавати революційні міліони селян і робочих, до того ж національно мало свідомих? Нашої *пропаганди* в Європі майже не було: інтелігенція українська не була в Європах і не знає як вести тут пропаганду, тим більш це недоступно для «а-політичної» і безпартійної публіки, котра взагалі, не маючи ніякої програми суспільного життя і будівництва, не має чого пропагувати і своїм політичним примітивізмом видає себе з головою!

Загравалися з буржуазією і гра «в буржуазію» цілковито здискредитувала інтелігенцію в очах народу, котрий довго хилитався сюди-туди, а таки нарешті покинув її і пішов за большевиками, котрі краще розум ли і розуміють закони суспільного життя і вміють їх використовувати ліпше ніж українська аполітична (політично-несвідома) інтелігенція, що взялась за політику. Політика волосних писарів, кооператорів, сільських учителів, дрібних урядовців і третьорядних журналістів не вистачає і для повіту, не то що для держави або Європи.

Безсумнівно, будучий історик (учений в соціальних науках) вкаже основну причину поразки української революції 1917—1920 років: у внутрішній і зовнішній політиці укр. інтелігенція *не йшла з народом*; у зовнішній не могла піти з нею європейська буржуазія, бо допомога може бути тільки у *солідарних*: селяне і робітники зможуть знайти допомогу тільки у селян і робітників, бо *тільки у соціально-споріднених може бути взаємне зрозуміння, солідарність і підтримка*.

Історично беручи, безглуздя було сподіватися признання і підтримки українській *соціальної революції* від європейської *буржуазії*. Безглуздя буде й на далі цього сподіватися, бо всяка українська революція була і може бути *тільки* соціальною. Чому? А тому, що українська нація складається з 99% селян, робітників і пролетарської (соціально-економічно) інтелігенції. Ця нація в суспільній системі на Україні займає місце трудових, поневолених соціально-політично і визискуваних економічно класів. Хоч сідай та й плач: буржуазії й поміщиків нема, а на їх ролю заангажувати кількох поміщиків-одиниць і навіть тоненького шару куркулів та передягши навіть $\frac{3}{4}$ інтелігенції «під буржуазію» — даремно, бо чого з ними не вдіш: вони тонуть в народньому морі.

Характер сучасної соціально-економічної структури на Україні є *політичним законодавцем*, який диктує свої накази. І хто хоче бути реальним політиком — мусить їх безапеляційно виконувати. Хто ж думає крутість волосних писарів учати за систему національної політики — гірко розчаруються — вони вже історично сіли в калюжу перед нашими очима і че ім тепер ховати натуральний конфуз під маскою хуторянської придурковатости і нахабства, сміливого тільки перед хуторянами і зникаючого при наближенні навіть пересічного європейця.

Європейська буржуазія є свідомо своїх класових інтересів і хто-ж її може викликати на співчуття, солідаризацію і допомогу? Тільки буржуазія, а не селянсько-робітнича національна визвольна революція. Пролетарська соціально-економічно і буржуазна психологічно інтелігенція не може мати довіря ані в буржуазії, ані в революційних селянсько-робочих масах. Щоб уникнути неприємности говорити мовою реальної політики, вона витворила гідну свого лицемірства «ідеологію»: понадкласової аполітичної («тільки національної») політики, якої в природі не існує взагалі, бо за всякою суспільною політикою криється певний класово-економічний зміст. А коли люди голословно «одкидають» цей зміст і прикидаються «понадкласовими», то вони або свідомо лицемірять — і в такому разі з шарлатанами ніхто діла не матиме, — або вони просто нічого не розуміють, як глухонімі й сліпі — і в такому разі з ними діла не мають, як з примітивами.

Провал української «аполітичної» інтелігенції на міжнародньому полі і перед своїм народом є очевидний і історично був фатальний для нашої революції.

Покладати якісь надії на цю публіку в політиці було-б наївністю. Ми й не покладаємо таких надій, а говоримо просто: успіх української *політичної* пропаганди в Європі об'єктивно можливий за цієї доби тільки в трудових класах, в лівій, трудовій Європі і то при умові, коли цю пропаганду вестимуть українські соціалісти, суб'єктивно здатні до подібної праці; успіх пропаганди культурно-мистецької і наукової можливий в усіх шарах Європи і ведений всіма шарами української інтелігенції (і аполітичної), коли вона має суб'єктивні здібности до творчої праці в цих царинах діяльності.

Отже, з цього ясно: що політична наша прапаганда є головною і найтяжчою задачою.

Історично її рішити можуть тільки соціалісти. Об'єктивні умови вимагають власне цього, одааче «об'єктивні умови» нічого не допоможуть, коли напр. українські соціалісти не існуюватимуть або коли й існуватимуть, але-ж не будуть суб'єктивно придатними для такої праці в Європі.

Необхідними суб'єктивними прикметами для ведення пропаганди нашої політично-визвольної справи треба признати:

А. Український діяч на міжнародньому полі повинен виступати у *всеоружій фактів і відомостей* про становище свого краю — на Великій Україні і західніх землях, — уміти їх систематизувати і підносити в агітаційно-бездоганній формі; документально, вичерпуюче, логічно, освітлено вищим суспільно-філософічним світом, підогріто щирим патосом обурення чи захоплення, скріплено великим напруженням волі і непохитного бажання справедливости.

Це обусловлюється можливо-великою соціологічною, історичною і політичною освітою — без цього й факти не допоможуть, бо примітивізм нікого не переконує.

В. Для ведення пропаганди потрібний технічний прилад — знання Європейських мов, бо з секретарями і перекладчиками далеко не підеш.

С. Треба вести пропаганду організовано, цеб-то в імені відповідаль-

них колективів і колективно, по певному планові і на основі певної програми.

Для здійснення мети треба організації *вивчення становища* краю: стежити за кожною подією в краю і вміти їх використовувати. Ведення пропаганди вимагає великої підготовчої праці: вести студії, виготовляти видання, підготовляти людей, поширювати апарат пропаганди: бо що ширше розростається пропаганда, то більш треба людей і засобів для обслуговування її щоденних потреб.

Коротко кажучи: виконання історичної задачі можливе тільки при умові *організації сил і плану переведення намірів у життя*. З цього ясно, що індивідуальні зусилля можуть давати сякий-такий ефект тільки у дуже здібних, талановитих людей, а тому що таких людей в природі взагалі мало, то повинна прийти організація хоч-би середніх людей, котра може досягти також значного ефекту: часто коштом якості орудує кількість.

III.

Отже ми приходимо до організації і програми праці.

Як працю, так і форми організації треба брати в трьох категоріях: *політичній, культурній і господарській*.

Політичної організації у нас майже нема. Зародки партій (швидке ідеологічні групи) не можуть ще виконувати роботу у великому масштабі: на перешкоді цьому стоїть брак сил. Об'єднати ж ті групи, що є, не можливо через багато причин. «Єдиного фронту» по всій лінії бути не може, але дуже можливі об'єднання споріднених групувань: соціалістичних, буржуазно-демократичних і правих. Отже три формації, по своїх інтересах і психології непримиримі. Їх роль на еміграції різна: праві групи не можуть мати реального ґрунту в демократичній Європі — не тільки через політичну їх нездібність, але й через органічну їх фальш: щоб мати діло з реакційними колами Європи, з колами заможними і аристократичними треба бути *подібними до їх на ділі* — у нас нема аристократії, а люде, що заgrimовуються під монархістів і аристократів — простісінькі собі Перерепенки, од яких поважно заносить дьохтем.

З другого боку, що можуть сказати наші Перерепенки європейській аристократії про Україну: що Україна селянська, робітничка, революційна? А вони мусять іменно це казати, коли не захочуть брехати: монархічна, заможна, аристократична Європа з селянсько-робочою Україною не може панькатися навіть з-за оригінальності теми. Характер соціальної структури на Україні нічого втішного не обіцяє монархістам — навпаки: всю їх «політику» фатально засуджує на романтизм і утопичність.

Безґрунтовність буржуазно-демократичної політики вже раніш характеризував: де нема буржуазії, там не може бути *реальної* буржуазної політики. Наші поміщики без землі і капіталісти без капіталу не можуть підійти до поміщицько-капіталістичної Європи: *нема з чим підійти*. Політика нашої буржуазної інтелігенції в Європі також засуджена на утопійність. Безплідність її вже виявилась. Є шанси тільки для соціалістичної політики: українські і європейські соціалісти виступають натурально. З погляду цього політичного реалізму не може бути ніякого

укр. «Єдиного націон. фронту»: ані праві, ані буржуазно-демократичні не можуть вести в споріднених групах акцію, бо для їх фактично нема споріднених в Європі. Соціалістичної-ж політики вони вести взагалі не можуть, отже соціялісти не можуть і думати про політичну «коаліцію». З цього логічно випливає і неможливість «єдиного центру» на основах коаліції: центр може бути, але не коаліційний, *чисто-соціалістичний*.

Через те треба признати утопійними всі балачки про політичний «Єдиний центр» еміграції: його не було й не буде в тому розумінні, як то мусують з Букарешту і петлюрівських гуртків. Навіть при умові, що спекулянти зроблять собі своїх придворних «соціялістів»: фальшовані «соціялісти» однаково не зуміють зробити того, що зроблять справжні соціялісти: для соціалістичної праці треба, опріч всього иншого, ще *щирости і переконання*, а цього якраз в ерзац-соціялістів нема і не може бути.

Реальною політикою з українського становища може бути лише соціалістична політика в сферах трудової Європи. Через те соціялістам не можна припрятатись до «коаліції» з утопійними елементами, а краще робити свос діло, не тягнучи за собою на буксирі безнадійну політично публіку.

Задачою соціялістів є збільшувати свої сили, черпаючи їх з трудової еміграції і молодняку, що духово підрастає перед нашими очима.

Розуміється, цим ділом займеться тільки та соц. група, що має волю до життя і необхідну активність.

З *культурною* організацією де-що лекше. Найбільші можливости в ЧСР вже досягнуто, одначе вся культурна організація в ЧСР представляє окремі острови, але не якусь суцільність, чи хоч-би координовану ріжнومانітність. Зате в инших країнах (напр. у Франції, Польщі, Румунії і т. д.) майже ніякої культурної організації нема. Всякі ходульні декламації про якусь там «працю» при провірці на практиці виявляються звичайним у нашої дрібно-буржуазії інтелігенції брехливим пустомельством. Поле дійсної культурної праці там лежить ще облогом. Для цього є багато поважних причин і головна: низький культурний рівень самої еміграції, як і часто дуже несприятливі політичні умови і безірошев'я.

Культурна праця на еміграції є рішучо необхідною *передумовою* для зросту її *політичної* свідомости. Менш культурні є завжди і менш політично свідомі. Для успішної ж праці в головному — пропаганді укр. визвольної справи — потрібні сотні і тисячі тонко освічених людей: озброєних науково найбільш в українознавстві (становищі народу) і політичному, господарському й культурному житті людства. Опріч того знання *техніки політичної праці* є передумовою успішного використання всяких корисних для справи аргументів. Перше дається освітою — друге практикою. Практика — перебування в організаціях, ведення гуртової роботи і постійне корегування своєї тактики критикою з боку товаришів по роботі і періодична провірка всієї поведінки при допомозі основного критерія — мети. Практична політична робота без колективу є майже неможлива. Кажу «майже» тому, що індивідуальна політична праця можлива де-що в області пропаганди (словесної), але зовсім неможлива в області чину. Визволення своєї ж власної праці з під впливу суб'єк-

тивної емоціональності і рефлексійності також цілком неможливе без колектива в якому себе політик мусить де-коли оглядати, як в дзеркалі.

Те, що українська маса політично неорганізована, розпорошена і сепаратно-індивідуалістична — робить її тільки статистичною, а не політичною величиною. Українська маса й досі не розгадала секрету впливу, виявленого укр. політичними невеличкими групами в революції 1917 р. і пізніш: хоч як-так вишколені в організаціях люде були в політичній техніці незрівняно вищі, ніж окремі люди, хоч і освічені та здібні. Середній партійний діяч є більш спиритним, кебетним, ініціативним і впливовішим в оточенні, ніж високовартісний самотин. Маса бурюється: «захопили владу», «керують», «торгують посадами» і под., критикує, ласться, а цілком нездібна усунути це явище, бо не знає, з якого боку взятись за діло. Тому маса покорно слухає або... бунтує, робить революцію — ніколи ж планомірно не зуміє усунути небажаного для себе явища.

В політично більш вихованих народів часто великі зміни робляться майже непомітно — пересуванням кількох підваг вбік, вгору, вниз при допомозі організованих політичних колективів. Мені часто здається тиха політична робота чеських партій більш вартною для сучасності і будучини свого народу, ніж жертвений надрив українців в один час і тихе, смиренне страждання — в другий. Сміються, що в Англії революція може бути переведена білем, вв'єсечим партіями по спільній згоді. Розуміється, цього не буде, але що важні зміни робляться без галасу, помий і мордобою — це близько до правди.

Тільки в Англії можливий був перехід влади до партії меншости за згодою її противників. І тільки в Англії стався випадок, що меншість, взявши владу, потім повернула її коректно назад, як тільки було зроблено наляк, замість хитрування, насильства, скликання юрби на поміч, щоб за всяку ціну утриматися. Тільки в політично-культурних люде є здібність визнавати заслуги і вартість противника. У нас ще політичної культури нема, а тому треба за неї боротись і творити її, хоч би як це було нам тяжко. Перебування в Європі нашої еміграції можна вважати за своєрідне щастя: ми-б спеціально мусіли їздити в командировку для студій громадського життя в Європі, інші народи витрачають спеціально міліонові кошти на висилку люде в науку за кордон, а ми мусимо використати своє перебування, щоб перейти велику школу політичного життя. Росією, Україною і инш. народами керують які лебудь два-три десятки колишніх емігрантів, що жили по 10—20 літ добровільно за кордоном (могли-ж вони присмірті і залишатися дома на «культурній» праці?) — вони орудують мовами і тому їхні дипломати озброєні технічно для Європи як рідко хто; вони всі студіювали дуже серйозно економіку, соціологію і політику. Вони майстри свого діла: яка партія довела щось подібного, як большевики? В їхньому становищі всяка инша партія витримала-б два-три місяці та й дуба дала-б, а вони в'юном викручуються з залізних лап, що їх хапають доволі часто. Вони «не знали обставин» в Росії, а взяли її за ребра спочатку агітацією, потім адміністрацією.

Культурніша політично Європа, напр., не далась в руки комуністам, а в Росії й на Україні вони доволі лехко примітивними прийомами взяли і беруть в лещета примітивних люде. Ні один помітний большевик напр.

не перейшов на бік своїх противників, але за те навіть видатні люде ламались і ламаються перед ними, часто навіть без жадного примусу. Політична *техніка* большевиків, беручи її загалом, є майстерна: не вміли-ж наші правителі примусити якогось Ніковського, Багалія і не аби-якого Грушевського служити собі, а от «москалі» і «жиди» зуміли. Вони так вміють показати товар лицем, що не тільки кухарка, али й витребенькувата, вередлива тонка пані візьме їхню «тандиту» за найбільший шик. Програма їх погана, поведінка брутальна, а сугестивна їх сила велика, ініціатива велитенська.

Доки українські політики не навчаються, не дорівнюються з ними в політичній *техніці* — доти говорити про «боротьбу» з ними смішнувало. Не коритись їм, а вчитись треба в їх і їхніх учителів. Петро I не здавався на милість переможців-європейців, а вчився в їх і потім, розбивши їх, дякував їм! Большевики вміли учитися у Європи — тут і нам слід повчитися, щоб вернутися додому не такими, як ми колись з його вийшли.

Для науки політичної треба попереду багато науки звичайної: і матуральних курсів і вищих шкіл і практики-практики. Поле для цього є велике — і Європа, як школа, і Європа — як життєва практика. А вже не кажу про те, що українська культурна праця опріч свого учебного значіння має велику вагу, як виробництво нових культурних зукраїнізованих вартостей.

Чи були-б зроблені ті 200 наукових книг, що зроблені еміграцією в ЧСР? Як би ми були на Україні — ми-б їх не зробили: не перейшли великого досвіду і не дали-б його продуктів. Це напевно.

Отже організувати матуральні курси, всякі курси і школи, учитися і вчити, досвід Європи в себе вбираючи — це величезна, просто епохальна річ: Коли з еміграції вернеться колись 2—3 тисячі людей справді культурних і вчених, то це буде дома цілий динаміт. Вони будуть на десять голів вище стояти корінних советських обивателів. 2—3 тисячі емігрантів (учених, освічених і досвідчених) буде велика знахідка для України. А коли й Європа буде засіяна тутешніми прихильниками *нашої* справи, то у всякий мент тоді нас ніхто не осмілиться безкарно і безшумно нищити: всякий наш зойк на Україні буде луною перекочуватись по світі і... громадська опінія є одною з реально-керуючих сил.

Ми повинні організувати скрізь свої школи, курси, видавництва і *пресу*. Росіяне, як політично більш культурні люде, вміють це робити: їм помагав ЧСР і Франція, і Югославія, і Болгарія — майже всі держави, а нам опріч ЧСР ніхто. У росіян в одному Парижі *6 щоденних великих газет*, а вся українська еміграція не має жадної! Не вмів цього робити, бо не вмів колективно жити. Кожний російський інтелігент-громадянин читає (і купує!) свої газети, а український політик — професор-діяч дуже часто з пихою дикуну вам при зустрічі говорить: я газет не читаю взагалі... І це не поза, це дійсний факт. Це «серйозно», бо він думає, що газети «все брехня», а партії — зло. Смыслу і газет, і партій, і політики ще не знає... Що робиться на Україні? він не знає з газет, а лише иноді роспитус у знайомих та чекає листів з дому... про погоду, народження й смерти і половідь весною.

Так, треба створити пресу, але її не можна створити раніш, доки

маса не піде в політику. Коли буде політика, тоді буде й преса, а політика буде тоді, коли буде знання, освіта і діяльність.

Попереднє все може статися, опершись на *економічний ґрунт*. Кошти беруться тільки з праці. «Асигновки» і «субвенції» також походять від чієїсь праці, але вони неприємні через те, що гнітять морально, хоч і полекшують життя.

Економічна *самоорганізація* на праці — ось наша задача, коли ми хочемо здійснити історичне завдання еміграції. Зв'язок з великою укр. еміграцією в Америці, з західними землями — друга сторона економічної взаємочинності.

Українцям, що стоять на роботі і що після скінчення освіти також стануть до праці, стоїть на черзі професійно і економічно організуватися. Кооперативні підприємства, ощадно-позичкові каси — це єдина форма економічної самоорганізації робочого люду.

Поскільки подавляюча більшість еміграції є трудова — цим вказується і методи праці і форма організації.

IV.

До здійснення основного завдання еміграції є багато *перешкод*. Їх так багато, що ледви чи можна всі відповідно зазначити.

Головна з їх — політична несвідомість, низька культурність (пр. незнання чужих мов) і випливаюча з цього мала відпорність взагалі і перед своїм ворогом — з окрема.

Як раз цим і користується противник, щоб «розкласти» еміграцію і обертати її на службу собі. З цього погляду між ворогами є велика різниця: одно — поляки, друге — большевики. Поляки і не розкладають і на службу до їх майже ніхто не йде. Не те большевики: їм шкодить сама *масовість* еміграції, бо це велика демонстрація проти їх, а друге — і великий апарат пропаганди проти їх. Большевики еміграційної маси не хочуть пустити, боючись як раз її масовости і пересічності: така еміграція, що рахує до $1\frac{1}{2}$ —2 мільйонів осіб є великою небезпечкою. Приїхавши додому, вона розпорошиться по селах, фабриках і заводах та понесе й пропаганду як раз між трудовими масами про становище трудових мас в Європі (а тут воно безмірно ліпше з правного, політичного, матеріального і морального поглядів) і буде ферментом руху. Особливо небезпечна українська еміграція: один з теперішніх харківських комісарів інтимно висловився, що їм треба спокушати до повороту тільки провідників еміграції — там їх легше взяти в шори, але не масу, котра, розпорошившись по селах, стане дуже небезпечною, особливо при теперішньому тривожному стані села.

Словом — велика еміграція шкодить за кордоном, шкодитиме і дома.

Як з цього вийти? Большевики вихід знайшли. Він полягає в тонкій грі на почуттях емігранта і тому большевики ведуть величезну агітацію за поворот: пишуть, кричать, підкупають, окремих осіб — особливо помітних — навіть пуcaють після певного іспиту (коли вони «спалили мости за собою») для демонстрації, але масу тримають за кордоном: їм потрібно, щоб вона «розклалась», щоб зареєструвалася і щоб вела роз-

кладову роботу між нерозложеними, щоб счиняла боротьбу, щоб еміграцію втягти в «склоку» користуватись цією «склокою» для опльовування, дискредитації непокірних. Мета большевиків: перетягти масу до себе, зареєструвати її, при її допомозі «добивати» непокірних і головне — примусити масу вихвалювати невідомий їй режим, співати гимни большевикам за *кордоном*: цеб-то обернути масовість еміграції собі на користь. Як багато Європа мала агітаторів *проти* большевиків, так багато хай вона одержить агітаторів *за* большевиків. В цім щирець большевицької тактики що-до еміграції.

«Кобилка», що реєструється, вислужується, і надіється, що її пустять «додому», помиляється: пущені будуть тільки окремі люди (особливо хоч чим-небудь популярні!), але масу не пустять, всіх разом не пустять, бо для большевиків вигідніше їх дома не мати, а натомість хай скіглить, вислужується і агітує за їх тут, в Європі!

Ненависть Москви спеціально проти укр. еміграції величезна: вона вже дійшла до того, що в Парижі, напр., є громада «УССР» і громада «СССР». Українцям, що в громаді «УССР», вже відомо, що їх не пустять до дому ніколи, аж доки вони будуть в українській громаді «сменовеховській» — хай перейдуть в російську — тоді видно буде.

Ми знаємо *дійсні наміви* окупації! І хай «спеціалісти» по емігранських справах (в роді п. Щупака в Києві або п. Любченка в Харькові) не дуже верещать проти нас за «непускання» еміграції додому. Ми нікого не затримуємо тут, а коли говоримо проти повороту, то з причин *нашої політики боротьби*, а друге — ми знаємо ціну верещання, спокус, «українізації» і т. п. принад для карасів. Ми знаємо дійсне відношення всяких щупаків до українського карася-ідеаліста. І тому й кажемо нашим братам-українцям: краще, як ви будете боротись з окупацією, ніж служити їй. І скільки-б окупація не раділа при влаштуванні почубеньок між емігрантами, скільки-б їх не попадалось в мережі, розставлені обманом і хитрістю, — все таки є невичерпаний запас борців за визволення України: є і будуть, бо всі *переходьками* не стануть, в перекиньчики не обернуться.

З тієї-ж малої політичної свідомости виникає і інший об'яв слабости емігранської маси: лехкість *наподоблювання* чужих суспільних течій чи настроїв і то переважно російських, напр. монархізм, сменовехівство, поворотчанство, а також і фашізм.

Українська інтелігенція на Україні не знала монархізму. Навіть в часи Гетьманщини найправішою укр. групою були «хлібороби-демократи». За кордоном вони під впливом московської монархічної пропаганди вже додумались до монархії, а щоб її якоесь представити оригінально, назвали «трудовою». Пан Липинський з бувшими демократами і «соціалістами» удають з себе «аристократів», «хліборобів», знайшли «дідичного монарха» Скоропадського і, не червоніючи од сорому, удають себе за спасителів України. Монархізм закордонного виробу! Ввіз його забороняють не тільки большевики, а заборонимо й ми, коли Україна стане вільною.

Перекиньчицтво під колоритною московською назвою «смена вех» як ідеологія рус. колчаківських міністрів професорів Устрялова і Ключ-

нікова знайшло свій відгук між українцями. Не українці вигадали самі ідеологію переходу на бік большевиків, але варт було росіянам це зробити, як зразу і українець зареагував.

І поворотчанство не українці розпочали, а росіяне: заговорив Пешехонов і всі його аргументи почуєте в українських переходьків.

І відносини інші і стремління інші у нас, а інші у росіян, одначе як тільки прокинеться нова мода то захоплює і українців. Це можна пояснити тісними культурно-політичними переживаннями, бо живуть українці переважно російською книжкою і газетою, але чим ви поясните, напр., український «фашизм»? «Фашизм» з'явився в Італії. Українці його не бачили і не бачуть, дізнались про його через десятки руки, не мають поняття про його ідеологію, його політику, його рущійну силу. Чують окремі факти: фашисти убивають соціалістів, скасували загальне виборче право, разбивають редакції, кооперативи, робітничі синдикати — та й годі. Це вподобалось — от і з'явилися українські фашисти... емігранти, які не мають навіть поля для прилжження своєї енергії. *Ворога* вони не битимуть — це ясно, бо він зуміє дати одсіч, але що ж вони робитимуть? во імя чого організувались?

«Нате й моїх п'ять, щоб було десять»...

Идучи за чужою реакцією і ідеологією насильства, що можуть дати своєму народові ці елементи? *Визволення*? Але ж сама ідея визволення є ідеєю *протесту проти насильства*, є ідеєю суто-етичною, гуманістичною. Визволяти народ можна з любови до його, а не з ненависти до його. Навіть цих елементарних істин не розуміють всі оті примітивні люде, що кидаються в монархізм, фашизм, перекиньчицтво, переходьківство.

Патосом визвольної боротьби є почуття любови до поневоленних — інше все є неприродне.

На цю хворобу злови і реакції є тільки один лік — культурна праця в широких трудових масах і виховання їх до високого ступня політичної свідомости, коли вже стане неможливою всяка спекуляція реакціонерів на темноті мас.

Безумовною перешкодою для здійснення історичного завдання еміграції є діяльність претендентів на владу, тих своєрідних «легітимістів», що вважають себе за носіїв «влади». Скоропадський, Петрушевич, Петлюра з своїми прибічниками не розуміють свого смішного становища і своїй шкідливій ролі: каламутючи людей своїми «концепціями», вони перешкаджають культурній і економічній *організації мас*, одтягають їх в бік політиканства і пхають на боротьбу з конструкт. змаганнями еміграції. Політичне шарлатанство під вивіскою або допомоги «Англії», або «високої школи, яку здобув від Гінденбурга Скоропадський» або передача «прав-совет. урядові» і советсько-московське баламуцтво та висилання «галицьких граждан» на советську службу, — робить дуже погану прислугу укр. справі: відомости з України вказують ясно, що разом з окупантами ненависть населення поставила вже нову опричнину — «галичан». Галицький реакціонер не передавав влади українському народові і цим загубив її, але «передає» сов. урядові, яко правопріємникові — це жахливий показчик політичної самозгуби.

Еміграція в своїй національній революційно-соціалістичній частині розуміється не припинить своєї боротьби проти всяких «легітимістів» з метою розчистки місця для своєї організаційної праці.

Нарешті, великою перешкодою є загальне українське безгрошев'я. Це об'єктивний показник і того, що український народ не має буржуазії, взагалі — заможних верств. Інакше й не може бути у трудового люду, та ще й не zorganizованого. Матеріальна бідність українства на еміграції є тільки свідомством бідності в краю.

Тому, що без коштів громадська робота йде дуже пиняво, то миможемо бути певні, що всі реакційні українські групи нічогосінько не зроблять — тому вона політично зовсім не страшні. Реакція страшна тоді, коли опирається на великі матеріальні засоби — маєтки, банки, підприємства. Нічого цього наша реакція не має, тому скута по руках і ногах: розгорнутись в праці не зможе і конкурентом нам поважним не стане. Джерелом коштів є тільки народня праця. І хоч реакція намагається опанувати трудовими масами, одначе це їй не вдається і не вдається, бо соціально стремління реакції є глибоко ворожі народнім масам — вони фатально мстяться на реакції.

При певній енергії соціалісти можуть лехко одтерти реакцію від народніх мас навіть з тих позицій, де ще вона сидить в контакті з народньою працею. Наша реакція не має більших шансів на вплив на народ, ніж ми. Тому, коли повертає питання про акумуляцію засобів і коштів, — а це можливе в сдино кооперативній формі, то соціалісти повинні виявити велику ініціативу і енергію в кооперативній праці, свідомо ставлючи собі задачу не пускати реакціонерів до кооперації. Це можливе при пильному додержанні і охороні чисто-кооперативних, принципів в організації народної праці і при енергійній пропаганді принципу класової боротьби. Селяне і робітники не мають ніде спільних інтересів з буржуазною інтелігенцією!

Еміграція на $\frac{3}{4}$ є трудова. От їй і треба організуватись економічно, щоб самоутриманням забезпечити своє існування і працю.

Наша реакція не зможе організуватись, а тому її будучина — погибель, або капітуляція перед ворогом. Цього їй треба їй побажати, щоб вона, в останній раз продемонструвала свою шкодливість для української визвольної справи.

Спроба безпартійного забезпечення еміграції, при чім значна частина еміграційної реакції отаборилась в організаціях, створених Укр. Громадським Комітетом, дала блискучі в негативному смислі результати — реакція люто і заіло поборювала нашу працю і недвозначно ставила собі мету захопити всі наші позиції — це їй розуміється не вдалось; але що вона дуже пошкодила укр. національно-визвольній справі — це факт: УГК об'єктивно міг-би в-двоє більше зробити, ніж зроблено.

Можна-б ще вказати де які перешкоди в діяльності еміграції (напр. несприятливі політичні обставини в де-яких державах, де живуть наші емігранти і ин.), але ледви чи треба, бо їй так ясно, що ми маємо більше

перешкод, ніж сприятливих умов для праці, одначе які-б не були перешкоди — однаково треба працювати і боротись.

«На те й лихо, щоб з ним битись», як сказав Шевченко.

V.

Підсумовуючи все вищесказане, ми можемо сказати з певністю, що перед еміграцією лежить одна велика історична задача: бути вільною трибуною, з якої світ має чути правду про Україну, про її змагання про, насильства над нею, про плани ворогів і зрештою про боротьбу і культурний зріст нашого народу.

Аудиторією нашою — цілий світ, а власне трудове, революційне людство, що веде боротьбу проти буржуазного спрота і проголошує ті гасла свого визволення, що й ми.

До його ми маємо піти!

Хвили трудового народу вже підкотили до самого порогу влади і ось-ось затоплять світ собою.

Європа лівіє. Стара Європа рішала долю багатьох народів, але й нова трудова Європа, що прийшла на історичну авансцену — також буде рішати, але иншим способом і в иншому напрямі. Це треба зрозуміти, щоб мати перспективу перед собою і простувати до визвольної мети з спокійним переконанням, що ми її досягнемо, не впадаючи в малодушіє та істеріку в тимчасових поразках і загальних труднощах, не збочуючи на манівці лехкого пристосування до сьогоднішнього дня, лякаючись сьогоднішніх обставин. Ні, перемога за нами, коли ми захочемо творити самі свою історію.

Широкій еміграційній масі треба вже отямитись в нових обставинах і засвоїти нові форми боротьби. Більшість еміграції — колишня армія. По інерції ще й досі живуть у неї де-які рудиментарні форми військового думання і поведінки.

Багато людей ще мислить визвольну боротьбу у військових категоріях, таких чужих теперішній формі нашого цивільно-емігранського життя. Не треба закладати ані кшів, ані військових союзів, ані ліг, ані зрештою паравій, а треба засвоїти соціологічний закон, що для озброєної боротьби форма організації — *військо*, а для політично-організаційної — *партія*.

Організація революційної партії — ось що є головною задачею еміграції. Вирішення цієї задачі є передумовою для вирішення всіх останніх. Щоб люде не говорили, як би не бідкались і не впадали в псевдо-аполітизм і «понадкласовість», а життя вимагає свого: хочеш бути корисним для України — організуєш з другими і спільно з ними працюю по певному планові (програмі) і чини спільною волею (однією тактичною поведінкою) — нічого иншого видумати не можна. Коли не хочеш стати на цей шлях — виходь в тираж в політичній боротьбі і її досягненнях.

Але й партію закладати і творити треба не з утопійною метою, а реальною: коли нація складається з селян, робітників і пролетарської інтелігенції, то не можна закладати партії «аристократів» — бо її все одно закласти не можна такою, щоб вона мала силу і значіння, а коли

натворити гуртків, то вони для України нічого корисного не зроблять — обставини і більшість народу різко проти їх. Так вони згодом розлізуться і згинуть в морі життя без сліду, без пуття.

Законне право на існування у нас можуть мати лише ті партії, що в основу собі кладуть захист інтересів реальних і великих груп народу, а це значить: селянські, робітничі, трудової інтелігенції. Трудові інтереси цих груп в основі спільні, тому й партія їх може бути одна. Треба йти сюди — це імператив історичного моменту, це логика нашого життя. Тільки цим побідиш! Іншого нам історично не дано.

Поскільки ідеалом сучасного трудового людства є соціалізм — треба прийняти цей ідеал. Втілення його в життя станеться не таке чи інше, а таке, *що буде реально-корисним для живих людей*. В цім щирець справи, а не в тіх чи інших помилках провідників, не в тих, чи інших назвах партійних хуторів.

Суть в тім, щоб партія була революційною і соціалістичною та стояла в обороні трудових інтересів найбільшого числа людскости, що з власної праці живе і нікого не визискує.

Можна бути і ес-ером, і ес-деком, і народнім або кооперативним соціалістом, синдикалістом — це різні втілення ідїї ідеї — визволення праці і нищення поневолення. Кожний вибирає собі хутір по смаку і з переконання, між хуторами може бути й боротьба, але головне треба мати на увазі: треба стати на бік поневоленого трудового людства, во ім'я свободи, визволення, творчости, поступу, створення нового суспільного життя, а не стояти на боці гнобителів, визискувачів і темнолюбів.

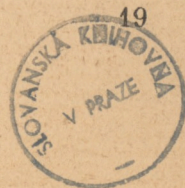
Доки стоятимеш на боці гнобителів, доти не маєш права між нами говорити про любов до України і її визволення — це ганебне лицемірство, ця моральна проказа одвертає від тебе всіх порядних і морально-чесних людей...

Оглядаючи емігранське буття і уявляючи собі отих 40—50 тисяч українців, що живуть в Європі, я переконаний, що це величезна русійна сила, коли вона організується в дусі свободи і правди. Подавляюча більшість цих людей — тепер *робітництво*. Логіка його трудового становища приведе туди, де стоїть все свідоме світове робітництво — до організації і соціалізму.

І тому всю працю по організації цього люду, культурній роботі між ним, політичному його освідженню і вивожуванню на життєві позиції громадянина, борця і творця нової долі для свого народу — повинні взяти на себе українські соціалісти.

Об'єктивно-історично і логічно ця робота падає на їх. Бо коли не вони, то ніхто цієї роботи не зробить. Не зроблять реакціонери, не зроблять «претенденти», не зроблять вороги.

Суспільно-політична логіка веде наш народ туди, де йде боротьба за визволення праці і творення нового суспільного устрою. Хіба туди можуть вести реакціонери і консерватори? Хіба мета їх — визволення народу, коли вони отверто поставили мету — панування над ним і визискування його? На служення неморальній меті народніх мас ще ніхто в історії не підіймав. Отож, хто хоче підіймати наш народ селян і робітників на подвиг, боротьбу за визволення і за створення людського віль-

ного і культурного життя — той не може ставити собі неморальної мети — все одно її не досягне.

Для здійснення великого завдання еміграції повинні організуватись соціялісти. Завдання велике, багато перешкод об'єктивного і суб'єктивного характеру, але мета наша велика і славна, можливості народу, потенція сил також велика, а тому —

кріпче натягати треба паруси, товариші!

Хто йде в нове життя — не повинен брати з собою нічого з старого, як сказав Герцен.

Прага, 10. II. 1926.